

BEVRIJD NEDERLAND EN DE INDONESISCHE KWESTIE

H.W. von der Dunk

Op 16 augustus 1945 maakt keizer Hirohito via de radio bekend, dat Japan onvoorwaardelijk zal capituleren en hij beveelt alle troepen om de wapens neer te leggen.

Op 17 augustus - één dag later - proclameren Soekarno en Hatta op Java de onafhankelijke Republiek Indonesia. Ruim vier jaar later, op 27 december 1949 draagt Nederland de soevereiniteit in een plechtige zitting te Amsterdam over aan de Republiek der Verenigde Staten van Indonesië. De band wordt nog niet helemaal verbroken, want bij die Ronde Tafelconferentie was tevens afgesproken, dat er een Nederlands-Indonesische Unie zou worden gevormd. De zeer wankelende constructie van de Verenigde Staten van Indonesië moest door de even wankelende constructie van een omvattende Unie worden geschraagd. De eenbenige kreeg met andere woorden een kruikstok van marsepein om op te leunen. Nog geen jaar later en de Verenigde Staten van Indonesië maakten plaats voor de unitarische Republiek Indonesië. Tot zover in bloedeloze data de voornaamste mijlpalen uit het naoorlogse dekolonisatieproces van Indonesië.

Zoals de totale dekolonisatie kunnen we ook dit Nederlandse hoofdstuk vanuit twee tegengestelde gezichtshoeken benaderen: Vanuit de voormalige kolonie Indonesië en vanuit het voormalige moederland Nederland. Toespitster: Wat betekende die emancipatie van kolonie tot soevereine onafhankelijke staat voor Indonesië en de Indonesiers? Wat betekende zij voor Nederland? Hoe werd ze door de eenen, hoe door de anderen ondergaan, beoordeeld, verwerkt?

Ik zal me hier uitsluitend bezig houden met de tweede gezichtshoek, de Nederlandse en uitsluitend in de eerste twee jaren. Hoofdargument: ik kén Indonesië niet; ik ben er nooit geweest; ik weet niets af van de Indonesische bevolking en van de Indonesische geschiedenis, noch van een Indonesische taal. Wat ik van dat land weet, weet ik uit tweede hand,

uit de literatuur, door Nederlandse brillen. De Max Havelaar; De eilanden van Alberts; Couperus' De stille kracht natuurlijk! Dat laatste boek geeft een prachtige suggestieve sfeerteekening; het is een langzaam wurgende greep naar de keel. Maar of het nu de juiste sfeer is..of het de hand van Java of meer die van Couperus was, die ik aan mijn keel voelde tijdens het lezen, kan ik niet uitmaken. Er is natuurlijk nog een tweede, iets zakelijker argument: de toegankelijkheid. Voor die eerste twee naoorlogse jaren beschikken we dankzij de bronnenpublicaties van Van der Wal - momenteel zijn vier delen uit, die tot de zomer van 1946 lopen - over essentieel materiaal, dat inzagge verleent in de Nederlandse politiek; in de ideeën, reacties en doelstellingen van de regering in den Haag, de regering in Batavia en andere Nederlandse figuren en kringen. Daarnaast is het zeer uitvoerige Dagboek van Schermerhorn voor de periode herfst 1946 tot zomer 1947 een leuke bron; een dagboek, waarin Schermerhorn als voorzitter van de Commissie Generaal bijna dagelijks fris van de lever weg zijn belevenissen en zijn gewoonlijk zeer uitgesproken gevoelens heeft geventileerd. Hij sprak daarbij mondeling in de dictafoon. Ook de Handelingen van de Staten Generaal zijn een primaire bron voor de kamereacties op de Indonesische kwestie. En dan zijn er de meer secundaire bronnen; enkele memoires van betrokkenen - ofschoon die in feite nogal tegenvallen - en tenslotte de pers. De thermometer van de publieke opinie, die natuurlijk betrekkelijk is. Dat is een probleem op zichzelf, dat ik hier verder buiten beschouwing moet laten. Maar in hoeverre de krant meningsvormer is, de lezer beïnvloedt en het beeld van de ontwikkelingen voor hem ontwerpt, in hoeverre zij meningsspiegel is, zich aanpast aan haar lezers, het is een vraag, waar de perswetenschap nog allerm minst mee klaar is. Hoe lastig het ligt, kan

ieder van ons onmiddellijk bij zichzelf nagaan, wanneer hij zich afvraagt: waarom lees ik deze krant regelmatig en zelden of nooit die? Ben ik het altijd eens met de hoofdteneur? Zo ja, op grond waarvan eigenlijk? Laat ik mij niet door die krant een mening en een kijk op het gebeurde opdringen? Zo nee, waarom blijf ik die krant toch lezen en grijp niet naar een ander? De moeilijkheid is natuurlijk hierin gelegen, dat we de krant, althans het dagblad, in de allereerste plaats raadplegen om geïnformeerd te worden. Maar informatie sec is zelden te scheiden van informatie-plus-commentaarsaus. Bijna alle nieuws zit al direct verpakt in een opinie. En alle nieuws, zonder uitzondering, is geselecteerd. Wie regelmatig twee dagbladen leest en de koppen alleen al vergelijkt komt herhaaldelijk in verleiding om even ook de data te vergelijken: zouden beide kranten van dezelfde dag zijn? Omvang en dikte van de letters bepalen hoe belangrijk een gijzeling, een executie, een staking van nederlandse binnenschippers of de Franse wijnboeren is. Ook de meest kritische en argwanende intellectueel onder ons ontkomt er niet aan, regelmatig zeer veel aan te nemen, wat zijn krant hem als vermeldenswaard bericht, waarmee hij ook al haar visie inhaleert. Tenzij hij elke dag uren wil uittrekken voor het vergelijken en controleren van het nieuws. Vandaar dat de meesten het doorgaans wel eens zijn met hun krant. Die harmonie wordt alleen verstoord, wanneer we op een gevoelig punt ineens met een afwijkende mening worden geconfronteerd. Dan steigeren we. Geleidelijke beïnvloeding moeten we ons laten welgevalen. We zijn er trouwens vrij weerloos tegen. Maar de koude douche niet. Een systematisch onderzoek naar die koude douche zou een leuk dissertatieonderwerp kunnen zijn.

Zo verliest "Je Maintiendrai"- één van de grootste kranten ná de bevrijding- eind september ineens 1200 abonneés, wanneer de mening wordt verkondigd, dat men wel eens met Soekarno zou moeten praten! Voorbeeld van een koude douche een afwijkend oordeel op een gevoelig punt! Het is natuurlijk altijd zaak van het redactionele beleid om dit te verhinderen. De beïnvloeding moet voor de lezers verteerbaar blijven; de draad mag niet afbreken! Maar al met

al geldt zeker in de jaren '45 en '46, toen er nog geen TV bestond en de krant naast de radio de nieuwsbron bij uitstek was, dat de pers meer opiniekrant dan opiniespiegel was. Ook in de Indonesische kwestie. Helaas wordt onze onzekerheid in zoverre weer vergroot omdat in de eerste naoorlogse jaren vanwege de paperschaaarste weinig ingezonden stukken konden worden geplaatst. Ik zal dan ook liever niet over de publieke opinie spreken- die blijft hier en daar toch ietwat ongrijpbaar- maar over de persreacties. Die zeer grijpbaar zijn, voor wie de moeite neemt om naar het magazijn van de K.B in den Haag te rijden.

Totzover enig inleidend technisch sprokkelwerk; maar historici hebben nu eenmaal geen viol, die ze eerst intens op het podium kunnen gaan zitten stemmen voordat ze beginnen en ze moeten dat ritueel dus op een andere manier trachten uit te voeren. Hetgeen ze dan ook altijd graag en uitvoerig doen.

Vandaag is het niet meer dan een trivialiteit om te constateren, dat het dekolonisatieproces onontkoombaar en noorzakelijk was. Omdat men zich met het onvermijdelijke uiteindelijk altijd arrangeert valt het ons in 1975 ook niet moeilijk meer om er aan toe te voegen dat het goed en gereguleerd was. Waar staat dat de Europeanen het altijd beter moeten hebben! Voor de tijdgenoten lag dat moeilijker. Te meer, omdat processen van nabij gezien altijd uit mensen bestaan, die dingen doen. En meestal, ook in dit geval, waren het bepaald geen engelen, die de dekolonisatie uitvoerden. Ietwat schematisch en vereenvoudigd gezegd kunnen wij drie standpunten t.a.v. Indonesië in het Nederland van vóór 1940 onderscheiden. Het nationaal-koloniale, dat er op neer kwam: Nederland dient in Indonesië te blijven. De archipel is zijn rechtmatig bezit en wanneer er al in het verre verleden bij de verovering en exploitatie dingen voorgevallen zijn, die niet door de beugel kunnen, dan staat daar tegenover, dat de Nederlanders in Indonesië de zegeningen van de Europese cultuur en het Christendom hebben gebracht, dat ze "goed en bloed" hebben ingezet voor de ont-

wikkeling van het land, waarvan toch ook de inlandse bevolking heeft geprofiteerd en zal profiteren. En als pikant nevenargument kwam daar nog bij, dat de Nederlandse heersers bepaald geen paradijselijke toestand hadden verstoord doch integendeel eerder de bevolking tegen willekeur en corruptie van hun eigen vorsten en stamhoofden in bescherming hadden genomen. Zwaar telde in deze benadering ook het antropologische gezichtspunt: het Indonesische ras is ongeschikt tot zelfbestuur. Waarbij wel eens in het midden werd gelaten of die ongeschiktheid van voorlopige aard of definitief was. G.G. de Jonge vertolkte met zijn bekende uitspraak "we zullen er nog wel 600 jaar blijven" vóór de oorlog het meest plastisch dit koloniale standpunt, waarbij aan de emancipatie van de Indonesiers in elk geval een dermate ruime tijd werd toegedacht, dat voor generaties zich nog niemand daar druk over behoefde te maken. Een laatste beslissende argument in deze opvatting was, dat Indonesie zedelijk en cultureel gesproken niet buiten Nederland kon maar dat Nederland materieel gesproken onmogelijk buiten Indonesie kon; of wel: "Indie verloren, rampspoed geboren"

De tweede opvatting zou men de ethisch-liberale kunnen noemen: het zwaartepunt kwam hierbij te liggen op de vooruitgangsgedachte en de principiële gelijkwaardigheid van alle volkeren en rassen. De inlander diende ergo opgeleid te worden tot medezeggenschap en gelijkheid. In de verte doemde daarbij als logische consequentie een onafhankelijk Indonesië op. Maar die consequentie werd slechts door de linkervleugel van deze richting bewust onder ogen gezien. Ik denk hierbij aan de SDAP kringen, waar dit toch als einddoel op lange termijn gold. Voor de anderen, vooral te vinden bij de liberealen en de V.D.B., was het toekomstideaal een Indonesië, waarin Nederlanders en

Indonesiers in harmonie en op voet van gelijkheid zouden leven, in hechte Unie met Nederland verbonden. Niet onafhankelijkheid, maar zelfstandigheid binnen het Rijksverband was het doel. Aan een concreet doordenken van de consequenties was men nog niet toe.

Tenslotte was er de radikaal anti-koloniale richting, die de Nederlandse heerschappij als imperialistisch vierkant veroordeelde en zo snel mogelijk wilde liquideren. Een richting, die hier in de CPN. met haar Indië-losvan-Holland!-leuze werd vertolkt. Trouwens ook bij de linkervleugel van de SDAP. vond zij aanhangers. In de jaren dertig blies er (na de nationalistische onlusten in Indonesië van 1926 en 1927, na de grote depressie en het gedramatiseerde incident van de "Zeven Provincieën" in 1933) een stijve nationaal-koloniale bries. Pogingen van de zogenaamde coöperatieven onder de Indonesische nationalistten om langs wettelijke weg de zelfstandigheid te verwerkelijken, zoals bij de motie-Soetardjo in 1936, werden door Den Haag afgeketst en in de ijskast gelegd onder het motto "prematuur". Toch verkondigde minister Welter in 1939 "Zelfstandigheid van Nederlandsch-Indië binnen het Rijksverband is het erkende einddoel van Nederlands koloniale Staatskunde." Zelfstandigheid kon echter verschillende dingen betekenen:

- A. Autonomie voor een door het Nederlandse gezagsapparaat bestuurd of beheerst Indië. Een streven van vele koloniale bestuursambtenaren!
- B. Autonomie voor een Indië, dat door Nederlanders en Indonesiers op voet van gelijkheid harmonieus wordt bestuurd.
- C. Autonomie van een Indonesië, waarin de Indonesiers zelf de staat van dienst uitmaken. Uiteraard dacht de regering niet aan die laatste soort zelfstandigheid!

In de rede nu die Koningin Wilhelmina op 6 december 1942 voor Radio Oranje hield pakte de regering in Londen de kwestie voor het eerst weer op: een Rijksconferentie na afloop van de oorlog werd hier aangekondigd om alle delen van het Koninkrijk op een nieuwe basis weer op te bouwen. Duidelijk klonk de teneur door om de oude koloniale verhoudingen te beëindigen. Er was sprake van gelijkheid van ras of landaard en van een samengaan op basis

van vrijwilligheid! Deze rede zou na 1945 een glibberige en verwarrende gids voor de nederlandse politiek blijken. Nader bekeken zat zij vol vaagheden en gaten. Zij was bovenal een geruststellend gebaar tegenover de Amerikanen geweest, die niets voor herstel van de oude koloniale verhoudingen voelden. Waar Churchill zich nog een zeker verzet tegen dat Amerikaanse streven kon permitteren, moest het kleine weerloze

Nederland natuurlijk wél een duidelijke blijk van zijn goede voornemens geven. De glibberigheden echter waren legio. Allereerst de mysterieuze opmerking, dat men in 1940 "aan den vooravond van een samengaan op voet van gelijkheid" had gestaan, terwijl "het tijdperk van de koloniale verhouding reeds lang tot het verleden behoorde". Hieruit immers kon men lezen, dat er nauwelijks nog ingrijpende hervormingen nodig waren. Even klemmend was een andere vraag: wie zou het initiatief en de leiding nemen bij die Rijksconferentie en de bedoelde hervormingen? En wat, wanneer dat vrijwillige samengaan, dat een voorwaarde voor elk duurzaam bestel werd genoemd, eens bleek te ontbreken? Het is evident, dat het kabinet Gerbrandy uitging van hervormingen, waarbij Nederland het initiatief zou houden, zoals vanouds, en waarbij de Indonesiers een adviserende functie zouden krijgen. Natuurlijk zouden zij "ja" zeggen tot het same n- gaan in Rijksverband of nog beter misschien: pas als zij "ja" zouden zeggen, was de tijd voor de hervormingen rijp.

Ongetwijfeld liet de rede ook een andere uitleg toe. Dat was de crux: zowel de koloniale als de ethische als de radikale richting konden met die verklaring hun doeleinden dekken. Er lag immers dat probleem, dat er niet twee factoren waren, zoals nu achteraf lijkt, Nederland en Indonesië, maar drie: Nederland, Nederlands-Indië en Indonesië. Namen zijn symbolen, zeker in de politiek. Wie over Indië sprak, bedoelde daarmee de hele pluriforme archipel; een hutspot van etnische en religieuze groepen onder leiding van het Nederlandse element. Indon e- sië betekende een bij alle verschi l-

len door een gemeenschappelijk nationaal besef bijeen gehouden staat, waar de Nederlanders niets te maken hadden. Het is geen toeval, dat noch de regering, noch anderen in Nederland tot de herfst 1945 ooit over Indonesië spreken. Alleen woorden als "Indonesiër" en "Indonesisch" werden regelmatig gebruikt. Meer zelfstandigheid of autonomie voor INdië was dus iets anders dan voor Ind o- nesië. Het eerste werd ook door conservatieven en veelal juist door hen voorgestaan. Het laatste alleen door links e SDAP-kringen en communisten. En ook zij hanteren nog niet die naam. Net zoals men in de Bondsrepubliek vóór Willy Brandts dagen algemeen over de "sogeannte DDR." placht te spreken, wordt de term Indonesië in 1945 en 1946 hier door velen tussen aanhalingstekens geplaatst. Men spoelde even de mond en duizend jaar geleden zou men een kruis hebben geslagen, als bij noeming van de duivel. Die aanhalingstekens zijn dus dadelijk een indicatie van het standpunt van de betreffende krant of auteur. Net zoals het gebruik van het woord "Republiek" in zijn normale spelling of "Repoebli k" met OE geschreven. Waarmee de spreker te kennen gaf met een exotisch, on-Nederlands ding te maken te hebben. Wie "Repoeblik" zei of schreef was tegen, weigerde dat beest in de Nederlandse taal en daarmee in de realiteit op te nemen. (Wie dat vandaag belachelijk vindt, moet zich even gaan afvragen hoe hij woorden als "sociaal" of "UNIT" schrijft en waarom?) Bij het Nederlands-Indische bestuursapparaat bestond de bekende en natuurlijke neiging zich aan de inmenging en bemoeienis van de heren in Den Haag en daarachter aan al die ignorante parlementariërs en partijbaasjes te ontworstelen. Kortom: iedereen juichte de gedachte van hervorming toe, maar niet iedereen bedoelde daarbij dezelfde soort hervormingen.

De bezettingsjaren hadden het Nederlandse volk nu in een volslagen geestelijk isolement gedompeld. Onderdrukking en ellende hadden bovendien tot een emotionele bewustzijnsvernaauwing bij zeer velen geleid en tot een zwart-wit denken over de hele linie: Nederland was aangerand en verkracht; het had daarom alleen al recht op volledig herstel na de bevrijding! Uit diverse verzetsgroepen had zich een Indische commissie 5 gevormd o.l.v. Schermerhorn, die zich

met de toekomst van de archipel bezighield. In 1943 had een zekere De Beus onder het pseudoniem Boisot in Londen een boek gepubliceerd "De wedergeboorte van het Koninkrijk", dat klandestien ook in Nederland circuleerde. De auteur pleitte voor vier autonome Rijksdelen, die alleen m.b.t. buitenlandse politiek, defensie en economische zaken aan een Rijkskabinet en een Rijksparlement onderworpen zouden zijn. Maar ook hier bleef de vraag, hoe dat autonome Indië er zou uitzien, onbeantwoord.

Algemeen was de verwachting, dat na de Japanse capitulatie de archipel eerst door de Amerikanen zou worden bevrijd en dan aan zijn rechtmatige eigenaar zou worden overgedragen. Men verwachtte nog in mei 1945 een lange oorlog tegen Japan en hoopte, dat ook Nederlandse strijdkrachten een bijdrage tot de bevrijding van Indië zouden kunnen leveren.

Om de reacties in Nederland te begrijpen moeten we nu het volgende in het oog houden: 1. dit genoemde geestelijke isolement met het gevolg dat de verwachtingen algemeen - ook in linkse kringen - waren: Nederland wordt na de bevrijding weer de natuurlijke initiatiefnemer zoals voor 1940. De gedwongen machteloosheid en passiviteit van de bezettingsjaren had die drang om weer actieve politiek te bedrijven en heer in eigen huis te zijn nog enorm versterkt. 2. De enorme discrepantie tussen deze verwachtingen en de werkelijkheid: Nederland was militair en economisch in 1945 volstrekt machteloos en ergo afhankelijk van de geallieerden. Bovendien had de Japanse heerschappij in Indonesië het oude Nederlandse prestige een geweldige klap gegeven en nieuwe krachten losgemaakt. Het was die discrepantie, het was dat moeizame en veelal pijnlijke proces van aanpassing aan een nieuwe wereld, dat de diepste oorzaak van de emotionele reacties en tegenstellingen in de Nederlandse samenleving m.b.t. de Indonesische kwestie..

Een derde niet te verwaarlozen factor: de ontwikkeling in Nederland zelf, die voor de politieke partijen primair was. Geobsedeerd door de drang mee te spelen, konden zij, regering, partijbesturen, parlementariërs, zich niet uitsluitend la-

ten leiden door hun inzicht in het Indonesische vraagstuk maar moesten zij zich ook telkens de vraag voorleggen: "Wat kan ik verkopen op dit moment?" In een parlementaire democratie een normaal en permanent verschijnsel. Maar de gevaren van dit verschijnselkomen altijd het sterkst naar voren in een situatie, zoals hier, wanneer er een hiaat tussen verwachtingen en normen aan de ene en de realiteit aan de andere kant bestaat. Wat ging er nu gebeuren?

Allereerst: de Japanse capitulatie kwam veel vroeger dan verwacht. Nederland, ook de Indische regering o.l.v. LGG. Van Mook in Australië, waren nog op geen stukken na gereed, om direct intrek te nemen. Verder: Bij de capitulatie werd ineens de archipel en de gehele Zuid-Oost Pacific aan de Engelsen overgedragen. Gezien de uitgesproken anti-koloniale opvattingen van de Amerikanen en hun argwaan, dat de oude Europese mogendheden wel eens zouden kunnen proberen de algemene beginselverklaringen (o.a. het Atlantisch Handvest) te ontduiken, leek dat door Nederland niet ongunstig. De Engelsen zaten tenslotte in hetzelfde schuitje. Maar dat laatste bleek eerder een moeilijkheid. Juiste omdat Engeland zich geconfronteerd zag met wereldwijde omwentelingen binnen en een ontbinding van zijn eigen Empire kon er geen karweitjes bij gebruiken en ook nog de brand bij de burens gaan blussen. Ook hier wreekte zich het isolement van Nederland. Men had dat niet door. Engeland gold in 1945 nog als volwaardige grote mogendheid, op één lijn met de V.S. en de Sovjet-Unie. Engeland werd dan ook door de Nederlandse pers en partijen tot grote zondebok bestempeld in de komende ontwikkelingen. Of Engeland een andere keuze had, werd niet gevraagd.

Die verwisseling van het oppercommando had belangrijke gevolgen: de Engelsen waren niet in staat om op korte termijn de archipel te bezetten en de Japanners te ontwapenen. Er ontstonden maanden, waarin er op vele delen van Java en ook elders in feite een gezagsvacuum heerste: de Japanners bleven verantwoordelijk voor de orde. Maar zij droegen op Java een deel van hun taak

over aan Soekarno's mensen. De nieuwe Republiek kreeg zo belangrijke communicatiemiddelen, electriciteitsbedrijven, grondstoffen, e.d. in handen. Bovendien de sleutels tot vele kampen, waar geïnterneerde Nederlanders en geallieerden zaten. Zij kon dus op gevoelige zenuwen drukken. Hoe talrijk de aanhangers van Soekarno en de Pemoedas waren, óf de radikale nationalist, die onmiddellijk 100% "Merdaka" eisten en elke band met Nederland wilden verbreken, een duidelijke meerderheid op Java vormden en hoe groot hier of elders... het zijn de bekende onoplosbare vragen; onoplosbaar, omdat altijd en overal minderheden in naam van de meerderheid hun mond opendoen. In 1945 en 1946 zou deze vraag echter (zij het in afnemende mate) in Nederland tot het nodige gekrakeel leiden. Wanneer in linkse of regeringsgezinden bladen, Het Parool, Het Vrije Volk, de Groene weldra op de kracht van de nationalistische beweging wordt gewezen en verslaggevers of anderen (wertheim) uit Indonesië diepgewortelde anti-koloniale gevoelens van de bevolking en argwaan t.a.v. de Nederlandse heerschappij signaleren, dan staan de oppositiebladen - voornamelijk de confessionele en rechts liberale kranten, Elsevier, Trouw, De Nederlander - klaar met brieven of reportages van ooggetuigen over de ongeschokte aanhankelijkheid van de inlander, over een bloemenwerpende en vlaggenzwaaiende bevolking, die de eerste Nederlandse eenheden als bevrijders toejuicht. Trouwens ook de regeringsgezinde en linkse pers, dus die bladen, die in de ethisch-liberale of zelfs radikale vooroorlogse traditie staan, komen pas na maanden met berichten als boven bedoeld. De discrepantie blijkt ook hier enorm.

Aanvankelijk wordt de Republiek door iedereen genegeerd. Van Mook, de beste kenner van de Indonesische verhoudingen op topniveau, had trouwens niet op Java maar op Sumatra wat onlusten verwacht. Ook hij rekende nog in augustus en begin september op een betrekkelijk geruisloze overdracht van het bestuur. Soekarno c.s. zijn in ieders ogen Japanse kreaturen, fascist en colla-

borateurs, die niet een eventuele Indonesische nationalistische beweging representeren. Pas in september dringen in Nederland zelf nadere berichten binnen. Op 17 september wordt bijv. in trouw melding gemaakt van een republiek Indonesia (één maand na dato). Ook de andere kranten geven pas medio september dat nieuws door. Ik heb daarvoor geen enkel spoor gevonden, dat men van Nederlandse zijde, inclusief de in Australië zittende Indische regering, de Soekarnobeweging au sérieux neemt. Dat verandert zodra de eerste Nederlandse bestuursambtenaren eveneens half september op Java landen.

Het eerste waarschuwend geluid is dan van Van der Plas (hoog bestuursambtenaar, gedelegeerde bij het Britse oppercommando), die twee dingen constateert: a. De Soekarnobeweging is wel degelijk een vorm van Indonesisch nationalisme en momenteel de belangrijkste exponent met een groeiende aanhang. b. Al zijn de Jappen gehaat, de bevolking staat allerm minst te trappelen om de Hollanders weer te ontvangen. De Engelsen landen pas eind september en bezetten niet meer dan enkele steunpunten. Zij ketsen Van Mook af, die hen direct de Soekarnobeweging wil laten liquideren. Zij gaan uit van de realiteit dat Soekarno en de zijnen op Java naast de Japanners de enigen zijn, die momenteel machtsinstrumenten in handen hebben. Van Nederlandse zijde is de Engelsen verweten, dat zij door hun dralen en door hun verklaring zich niet in de interne aangelegenheden te willen mengen, de Republiek de facto erkend en de poging van Nederlandse zijde om het gezag over te nemen hebben ondermijnd. In de pers en in de wandeling doken zelfs geruchten op van opzet; de Engelsen wilden de Nederlandse machtspositie overnemen. Dit geluid is ook in de Waarheid te vinden. De CPN speelt tot ca. april 1946 een zeer eigenaardige rol - hetgeen past bij de opstelling ook elders in Europa van de Communistische partijen. Zij is uit op een links-democratische concentratie, op samenwerking vooral met de socialist. Alle radikale en revolutionaire rethoriek wordt uitgebannen. Zij staat kortom in het teken van de "doorbraakpolitiek" en neemt een zeer gematigde coöperatieve houding aan. De "Indië-los-van-

Hollandleuze" is verdwenen. De Waarheid verkondigt nu, dat Indië niet zonder Nederland kan en anders aan het Engelse of Amerikaanse Imperialisme ten prooi zal vallen. Wel dient natuurlijk zo snel mogelijk naar een zelfstandig Indonesisch Indonesië, maar toch volledig in Rijksverband, toe worden gewerkt. Wanneer in CPN- en Waarheidskringen deze visie werd verkondigd, wekt het geen verbazing, dat voor de SDAP om van de andere partijen te zwijgen, als een paal boven water stond, dat vóórdát er aan iets anders gedacht kon worden het gezag aan Nederland terug moest worden gegeven. Maar welke mogelijkheid hadden de Engelsen? Het lijdt voor mij geen twijfel of in beginsel en in hun hart wilden zij Nederlands gezagsherstel, wat ze ook duidelijk zeiden. Alle Nederlandse insinuaties in andere richting lijken mij inderdaad insinuaties, geboren uit de psychologisch verklaarbare emotie van de machteloosheid, die een zondebok zoekt. Wat de Engelsen - de regering in Londen, evenals het opperbevel in de Pacific - echter beslist niet wilden, onder alle omstandigheden wilden vermijden, was een gewapend conflict. Om de eenvoudige reden dat zij zeer goed zagen, bij zo'n conflict is Nederland voorlopig bij gebrek aan eigen troepen en machtsmiddelen op Engelse steun aangewezen. En die steun betekende de inzet van Indische troepen, hetgeen tot rebellie en gevaarlijke repercussies in India zou kunnen leiden. De Engelsen zouden tenslotte de kastanjes uit het vuur moeten halen. Daarom was hun politiek: laat Nederlanders en Indonesische nationalistinnen onderhandelen tot ze het eens worden. Hetgeen natuurlijk een de-facto-erkenning van de Republiek impliceerde. Een nog ernstiger Nederlands verwijt luidde: de Engelsen weigeren niet alleen zelf tegen de Soekarnobeweging iets te ondernemen, ze laten ook ons met opzet niet binnen. of en alleen zo bij mondjesmaat dat we niets kunnen uitvoeren en machteloos moeten toezien, hoe het extremisme van week tot week sterker wordt, terwijl het bij krachtig en kordaat optreden in augustus en september en misschien ook nog in oktober in de kiem gesmoord had kunnen worden. Hier zitten we weer bij de vraag, hoe sterk

de republiek? Wat kostte het om haar te vernietigen? Aan de nederlandse zijde werden die kosten in elk geval lager beraamd dan aan de engelse. Met typerende gradaties trouwens: hoe dichter Nederlanders bij het front zaten, desto pessimistischer waren hun schattingen. Van de Plas en zij die al al in september op Java zitten, zijn dan sceptischer dan Van Mook in Australië. Van Mook is sceptischer dan de Kamer. De Kamer is sceptischer dan de achterbank, enzovoorts enzoverder met als laatste uiterste misschien professor Gerretson, die dan ook precies midden in het binnenland woonde, op het Jnaskerkhof te Utrecht. Dit grondpatroon zal in de komende jaren op wonderbaarlijke wijze herkenbaar blijven bij alle turbulentie en opvoeringsvershuivingen. In elk geval de Engelsen wilden en konden om zoëven genoemde redenen geen geweld toepassen. Dat zij aanvankelijk in die eerste maanden onwillig waren om Nederlanders toe te laten, althans om aan Nederlanders macht en bevoegdheden over te dragen, valt niet te ontkennen. Er liggen hier nederlandse klachten die mij beslist gegrond lijken. Maar de reden was, dat de Engelsen, terecht, vreesden, dat de zaak daarbij uit de hand zou lopen en dat zij dan juist tot die interventie gedwongen zouden worden, die ze coute que coute wilden vermijden. Hun dunk van de nederlandse officieren en ambtenaren was laag qua militaire waarden. Hun dunk van het politieke tactgevoel en oordeelsvermogen nog lager. Vandaar hun aandringen op een snelle duidelijke verklaring uit Den Haag, wát men precies in Indonesië van plan was. Hoe eerder zo'n regeringsverklaring kwam, desto gemakkelijker zouden ook zij eventueel positie kiezen en zou er gepraat kunnen worden.

Maar Den Haag aarzelde met die verklaring tot 10 februari 1946. Omdat men zich verzette tegen de realiteit van de Soekarnobeweging en de Republiek. Het kabinet ging er ook aanvankelijk van uit: eerst gezagsherstel, dan praten. Maar praten met de coöperatieve nationalistinnen - niet met de collaborateur Soekarno. Een verklaring nu vóór dat gezagsherstel zou wel eens meer concessies kunnen bevatten dan achteraf nodig

waren. En hier ligt het grondritme van het Nederlandse beleid in de hele periode: omdat men geen duidelijk beeld had van die realiteit, omdat men bang was uit ignorantie meer te geven dan nodig was, gaf men minder en kwam daardoor te laat!

Wanneer Van Mook op 2 oktober op Java arriveert erkent ook hij snel de realiteit van de Soekarnobeweging. En de illusie van het Nederlandse parool "eerst gezagsherstel dan hervormingen!" Want dat gezagsherstel zal bij gebrek aan parate machtsmiddelen zo lang wachten, totdat de tegenpartij wel eens op heel Java en wie weet ook elders een sterke positie zal hebben opgebouwd, waardoor het helemaal niet meer zal gaan zonder praten óf zonder een gewapend conflict. Van Mooks doel was, zoals bekend: een federatief Indonesie binnen Rijksverband. In feite week dat doel helemaal niet af van wat veruit de meeste Nederlandse partijen ook wilden. Wat afweek en daardoor furieus werd veroordeeld, was zijn uitgangspunt: de realiteit van de Soekarnobeweging en van de R.I. en de onmacht van Nederland. Daarom was zijn strategie: onderhandelen, de beweging aan een zoet lijntje houden en inpassen in het eigen streven en ondertussen in de archipel tegenkrachten organiseren en gaandeweg het gezag herstellen, want anders zou er van dat rijksverband niets terecht komen. Bovendien zou Indonesie politiek en economisch niet zonder Nederland kunnen gedijen. Niets dwazer dan de beschuldiging van rechtse kringen dat Van Mook Indonesie aan Soekarno wilde verkwanzelen. Zijn taktiek schommelde echter al naar gelang hij telkens de kracht van de Republiek en van Nederland (die ook schommelden) beoordeelde. Hoe chaotischer de interne verhouding en op Java, desto sterker is zijn neiging om desnoods toch met geweld toehou te grijpen. Een politionele actie sloot hij al in 1945 niet principieel uit. Maar daarbij hield hij de machtsmiddelen en de internationale positie van Nederland in de gaten; ook - onderdeel van die positie - de stemming in de wereld en met name in de V.S.; voor Nederland uiteindelijk de doorslaggeven- de mogelijkheid.

Van Mook heeft het kabinet Schermerhorn, althans Schermerhorn zelf en vooral Logemann (minister van over-

zeese gebiedsdelen) tot zijn beoerdeling en zijn strategie weten te bekeren. Alleen die bekering had haar tijd nodig en in die tussenspanne bleven de strubbelingen niet uit omdat de LGG telkens een stap vóór was en niet wachtte tot Den Haag hem had ingehaald. Daardoor stelde hij de regering herhaaldelijk voor voldongen fouten. De reden daarvan lag in zijn figuur besloten: hij was stellig eierzuchtig en tevens diep van zijn gelijk overtuigd en hij kende Indonesië beter dan al zijn partners op het hoogste niveau. Maar ze lag ook in de dwang van de omstandigheden, die het onmogelijk maakten om telkens op Den Haags fiat te wachten, wilde men niet de geschikte momenten laten passeren in een revolutionair en ergo snel veranderend proces. Het kabinet zat aan de andere kant met het parlement en de publieke opinie. Kon het zelf al het tempo van Van Mook niet bijhouden, de kamer en de partijen plus achterban konden dat nog veel minder. De informatie was slecht en fragmentarisch ook in verband met de gebrekkige verbindingen. Over de toestand op Java tastte men in het duister. Het kabinet, dat bovendien buitenparlementair was en telkens het verwijt onder de neus kreeg gewreven, dat het ondemocratisch te werk ging, kon zich niet al te ver verwijderen van al die Jannen en Trijntjes, hoog en laag. Bovendien moest elke partij aan de verkiezingen denken. De doorbraakmannen - Schermerhorn, Drees, Logemann voorop - moesten, zeker na de oprichting van de P.v.d.A. (februari 1946), die de nieuwe volks- en doorbraakpartij zou worden, zien te verhinderen dat hun Indonesiëbeleid grote groepen van de bevolking af zou stoten en in de armen van de oude confessionele partijen drijven. Een Indonesiëbeleid, dat als 'uitverkoop' kon worden bestempeld zou de doorbraak de nek omdraaien. De vraag: progressief beleid of doorbraak bezorgde de P.v.d.A. de nodige koppijn. Het verzetsideaal, dat beiden hand in hand gingen, bleek nu een wrede illusie. Dat men in de Indonesische zaak het eerste aan het laatste ondergeschikt maakte, bewijst de neerlandocentrische gerichtheid. Dat men desondanks de doorbraak niet kon redden, bewijst misschien de doorwerking van dat illusionisme uit de bezettingsjaren, op grond waarvan men zich vergistte in de restauratieve tendenties onder het volk.

"Boeng Karno"

In katholieke kring zat men met verwante problemen. De topfiguren raakten, al naar gelang ze met de toestanden in Indonesië contact kregen, van de noodzaak overtuigd, dat men met de R.I. moest praten. En dat betekende toch onvermijdelijk ook praten met Soekarno, als de man, die de R.I. nu eenmaal symboliseerde, of men dat nu leuk vond of niet. Maar dit inzicht konden zij niet uitspreken, wilden zij niet een ernstige scheuring in de eigen geleerden veroorzaken. Het is deze discrepantie tussen het inzicht, in wat onvermijdelijk moet gebeuren en de haalbaarheid om dat te verkopen, die tot al die regeringsverklaringen en uitspraken heeft geleid, die de Nobelprijs verdienen in de rubriek lege volzinnen.

Voor de oppositie -AR, CHU en rechts-liberalen- lag de zaak eenvoudig: Soekarno cum suis zijn collaborateurs. Onderhandelen met hen is beneden Nederlands waardigheid, is onfatsoenlijk. De Indonesische bevolking wil terugkeer van het Nederlands gezag. Er is een historische saamhorigheid ontstaan, die oneindig veel zwaarder behoort te tellen, dan allerlei

actuele leuzen of bewegingen, die het gevolg zijn van een onnatuurlijke uitzonderingstoestand, een inbreuk op de gezonde ordening. Wel dient er na gezagsherstel op een Rijksconferentie over hervormingen te worden gesproken. Voor de confessionelen speelt hierbij ook de gezagsopvatting mee. De overheid is van God. Nederland zou zijn plicht verzaken door zijn historisch gezag te verkwanselen. Pater-nalisme en bezitsinstinct gaan hierbij een verbinding aan en worden gerationaliseerd. Het is ook in dit geval verleidelijk om zisch in beschouwingen te begeven over de verbluffende snelheid, waarmee deze rationalisaties op de rommelzolder terecht komen, nadat ze hun taak hebben vervuld of ... niet konden vervullen. Toen Indonesië definitief onafhankelijk was geworden, bleken zij, die ermee hadden geschermd, weinig last van hun slechte geweten tegenover God te hebben. De Duitse bezetting had niet bijgedragen tot de gedachte, dat de Nederlandse heerschappij in Indonesië ook als 'bezetting' kon worden opgevat en dat Soekarno niet met Mussert op een lijn gesteld kan worden, maar eerder met die vele opportunistische realpolitici, die zich altijd verbinden met die mogendheid, die hun eigen doelstelling -nationale onafhankelijkheid- het best dient. Bovendien gold het Nederlandse bestuur in de confessionele en rechtse kringen als voorbeeldig en vooruitstrevend, waardoor men ook aan het antikolonialisme van de Amerikanen tijdens de oorlog al niet zo zwaar had getild. Dat was tegen Frankrijk, Spanje, Portugal en dit soort landen gericht, maar kon nooit op Nederland slaan! Het economisch-materiële motief duikt zijdelings op, de oude voorstelling Nederland kan niet zonder Indië. Uiteraard prijkt het niet vooraan in het gelid van argumenten. Maar opmerkelijk genoeg: juist in de ondernemers- en zakenwereld kwam men al vrij snel in de loop van 1946 tot het, dat erkenning van de R.I. en een soepele aanpassingspolitiek voor het zakenleven de beste vooruitzichten boden. Het economisch motief werd dus niet daar gehanteerd, waar men economisch dacht.

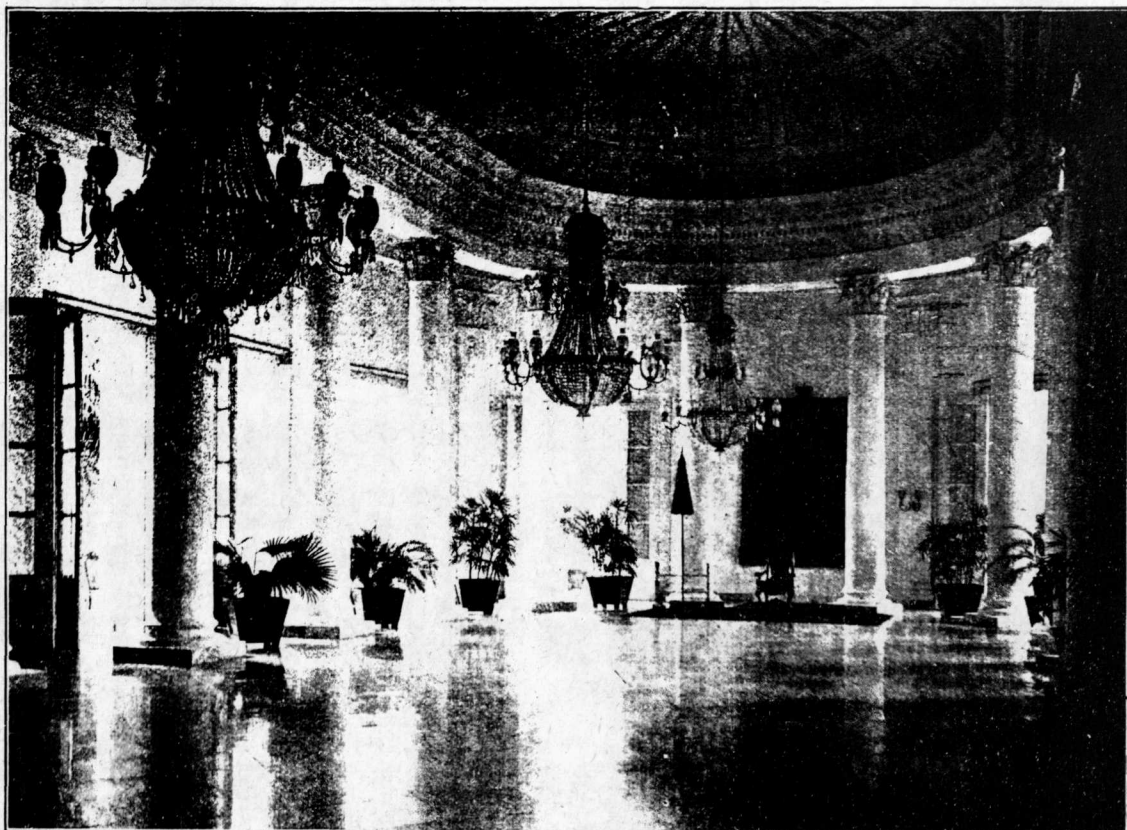
Van Mooks concept, een federatief Indonesië binnen Rijksver-

band, waarbij de R.I. op Java in elk geval de facto als onderhandelingspartner wordt erkend, ingekapseld en ingeschakeld bij die opbouw..... dat concept werd dus (zij het tegenstribbelend en van allerlei bedenkingen voorzien) door het kabinet Schermerhorn-Drees overgenomen. Gezien de situatie, de Nederlandse machtsmiddelen, de chaotische toestanden in de archipel, het Engelse onvermogen (militair en politiek gesproken "onvermogen") om tegen Soekarno op te treden en het gezag op een presenteerblaadje aan de Nederlanders over te dragen, zodra die gereed waren.... gezien dit alles kan en moet het het enige concept worden genoemd, dat de kans op een nieuwe ordening bood, waarbij de band tussen Nederland en Indonesië behouden zou blijven, terwijl het gold, tevens ingelijst en aan banden gelegd werd. Immers Van Mook hoopte op Borneo en in de Grote Oost snel tegenkrachten te mobiliseren om te verhinderen, dat de archipel gejavaaniseerd zou worden. Tegenkrachten, die pro-Nederlands waren uiteraard.

Op de Malinoconferentie in juli 1946 probeerde hij die federatie van de grond te krijgen.

Een tweede bijna even belangrijke factor in zijn concept en strategie was: door onderhandelingen de gematigde elementen op Java, waarbij hij met name aan Sjahrir dacht, te sterken en tegen de Pemoedas en de extremisten uit te spelen. Ook hierbij won hij het kabinet, althans de centrale figuren Logemann en Schermerhorn. Maar ook hier weer volgens het eerder gesignaleerde automatisme, dat de regering niet onmiddellijk met hem mee ging of kon gaan. Terwijl zij dan weer prompt moeite kreeg met de Kamer en de partijen zodra zij een stap in zijn richting deed.

Er was nog dat andere belangrijke aspect, waar Van Mook bij zijn conceptie en strategie oog voor had evenals de regering: de internationale situatie. Juist op dit punt deed zich in Nederland, bij de rechtse oppositie, maar ook in het middenbij de KVP., bij de liberalen, bij de rechtervleugel van de P.v.d.A. - weer het langjarige oorlogsisolement

De Grote Zaal van het paleis te Batavia

gelden. De oppositie ging uit van het axioma: Indië is wettelijk van Nederland en hervormingen zijn een binnenlandse aangelegenheid. Onder druk van Engeland, de V.S. of de UNO onderhandelen met het verafschuwde Soekarno-regime of überhaupt praten onder druk gold als aantasting van de nationale eer en eigenwaarde. Toen gaandeweg ook in oppositiekringen het inzicht daagde, dat Nederland, bij gebrek aan parate troepen of andere machtsmiddelen op de grote bondgenoten was aangewezen en daarmee op de "good-will" van de wereldopinie, trok men hier de conclusie, dat dan ergo die bondgenoten en die wereldopinie beter voorgelicht dienden te worden. De regering moest flinker tegenspel leveren tegen de propaganda van de Republiek. Bij goede en objectieve voorlichting zouden de V.S., zou iedereen inzien dat de Soekarnobeweging uit den boze was en dat vooral Nederlands gezag in de archipel niet op één lijn met een verouderde koloniale heerschappij mocht worden gesteld. Dat die informatie en voorlichting eenzijdig was, dat het buitenland, met name Amerika van huis uit geneigd was tot zwart-wit denken (zwart=Nederland, wit=de jonge Republiek Indonesië) is stellig juist en maakte ook de regering en Van Mook herhaaldelijk zorgen. Maar daarmee is allerm minst gezegd dat men met een genuanceerdere kijk bij het standpunt van de oppositie, bij het nationaal-koloniale denken zou belanden. In feite vroeg de oppositie alleen om een omkering van het heersendezwart-wit denken in het buitenland. Wit moest Nederland, zwart Soekarno worden!

Terug tenslotte naar de ontwikkelingen waar al de hier beschreven tegenstellingen en controverses zichtbaar worden. Op 31 oktober 1945 had Van Mook zijn eerste gesprek met Soekarno omdat praten met de nationalistenvan zonder Soekarno onmogelijk bleek. Voor het kabinet en voor heel Nederland geldt op dat moment nog de leuze "Nooit-met-Soekarno". Wanneer Van Mooks contact met de duivel in Den Haag bekend wordt, gaan Schermerhorn en Logemann naar de koningin met het voorstel om Van Mook te ontslaan. Een pikant moment! Men kan achteraf zeggen dat de koningin door haar weigering het tweetal én Nederland voor grote moei-

lijkheden heeft behoed.

Wanneer in november het kabinet-Sjahrir optreedt, is Den Haag inmiddels bekeerd tot Van Mooks strategie: eerst praten en dan geleidelijk gezagsherstel. Onder druk van de Engelsen en van Van Mook komt dan 10 februari 1946 de eerste officiële regeringsverklaring: Een Gemenebest Indonesië binnen Rijksverband met uiteenlopende graden van zelfbestuur. Het belangrijkste punt: na een overgangperiode mag Indonesië op basis van het zelfbeschikkingsrecht beslissen of het binnen het Rijksverband wil blijven. M.a.w. de weg naar volledige onafhankelijkheid werd hierbij duidelijk geopend. Daartegenover stond dat de Republiek Indonesië met geen woord genoemd werd. De verklaring werd dan ook door Sjahrir als onvoldoende beschouwd.

Er zitten aan deze regeringsverklaring een aantal interessante kanten. Allereerst de wordingsgeschiedenis. Het plan kwam natuurlijk uit de koker van Van Mook. Van Mook trachtte alles te zetten op de kaart van het federalisme. Hij hoopte door eventuele onafhankelijkheid in een verre toekomst te beloven het Indonesische nationalisme voor zijn Gemenebest te kunnen winnen en de Republiek, met name de extremisten, te isoleren. Om die belofte te concretiseren had hij eerst een termijn van 25 jaar ingelast. Dit concept werd door Logemann in essentie overgenomen en aan de Engelsen voorgelegd. Die vonden het een leuk plan. Maar in Nederland lagen de kaarten anders. In het kabinet rezen tegen die onafhankelijkheidsgedachte heftige bezwaren. Ook de termijn van 25 jaar wekte verzet. Men vond die tijdspanne veel en veel te kort. In 1971 eventueel al een onafhankelijk Gemenebest Indonesië? Onmogelijk. In de Kamer of liever bij het Seniorenkonvent, waar het plan eerst werd behandeld, was dat verzet nog groter. Helaas ontbreken echter de notulen van dit beraad. In elk geval liet Logemann de termijn van 25 jaar vallen, terwijl de onafhankelijkheidspassage ietwat werd wegge-moffeld. Zo kwam het stuk door de Kamer- via welke goochelarij blijft mij vooralsnog onbekend! Vermoedelijk werd er geargumenteerd, dat de andere delen van de archipel, wanneer ze eenmaal politiek tegenspel konden geven,

zoals Van Mook beoogde, nooit een scheiding zouden dulden. Bij velen was de overtuiging, dat de Soekarnobeweging en de Republiek niet Indonesië representeerden, nog vast verankerd. En ook kan het argument, dat hier die gehate Republiek feitelijk werd genegeerd en geleidelijk onder tafel zou verdwijnen de tegenstanders met het voorstel hebben verzoend. Maar van belang lijkt me ook nog een laatste aspect: de vaagheid van het plan. Van Mook begreep, momenteel dient er met de Republiek gepraat te worden. Doch wanneer eenmaal die federatie van de grond zou komen, dan was het misschien mogelijk haar gaandeweg uit te schakelen. Om die federatie van de grond te krijgen moest echter het dogma van het zelfbeschikkingsrecht uitdrukkelijk genoemd worden. Anders kon het Indonesische nationalisme nooit worden gewonnen voor het plan. Van Mook haalde daarom het punt van de onafhankelijkheid in de versie, die aan de Republiek en de wereld werd bekend gemaakt, weer naar voren. Dubbelspel van Van Mook én kabinet? Ongetwijfeld: de accenten werden voor binnenlands gebruik anders gelegd dan voor buitenlands gebruik. Verwerpelijk? Ik zou willen zeggen: Neen! Het was de enige mogelijkheid om in een democratie, zelfs bij een buitenparlementair kabinet, zonder een gewapend conflict - dat hoe dan ook met een fiasco voor Nederland was geëindigd - een Nederlands-Indonesische Unie te verwerkelijken. De enige mogelijkheid, omdat de oppositie en zelfs een deel van de regeringspartijen evenals de publieke opinie nog niet in staat én bereid waren de realiteiten onder ogen te zien. De premissen, waarop de oppositie en de tegenstanders van onderhandelingen hun politiek opbouwden, waren irreëel:

- a) dat Nederland in staat zou zijn een vuist te maken,
- b) dat de wereldopinie bij betere voorlichting omgepraat kon worden,
- c) dat de meerderheid van de Indonesische bevolking op herstel van het Nederlandse gezag zat te wachten.

De reactie van de regering Sjahrir op de 10-februariverklaring kwam er op neer: eerst de-facto erkenning van de Republiek. Men was er doodsbenaauwd voor, dat wanneer men niet aan

de soevereiniteit vasthield, de Nederlanders via slinkse wegen toch weer het koloniale gezag zouden herstellen. Hier lag voor de jonge revolutionaire beweging natuurlijk het gevoelige punt bij uitstek: erkenning als gelijkwaardige onderhandelingspartner. En Van Mook en het kabinet voerden zo een politiek, die er op neer kwam, dat zij de Republiek als zodanig in feite erkenden, maar dat niet wilden en konden zeggen, omdat hun strategie dan prompt geblokkeerd zou worden in Nederland.

Zowel bij de Hoge Veluwe Conferentie in april 1946, als bij de onderhandelingen in de herfst, die tenslotte tot het ontwerp-akkoord van Linggadjati voerden, herkennen we altijd weer diezelfde noodgedwongen eierdans van de Nederlandse onderhandelingspartners.

De verkiezingen van 19 mei 1946 betekenden zoals bekend een echec voor de doorbraakgedachte en leidden tot het eerste parlementaire kabinet-Beel met Jonkman op Overzeese Gebiedsdelen. Dat betekende tevens een ruk naar rechts! Terwijl het tot dan toe vooral de P.v.d.A.-mannen waren geweest, die de regeringspolitiek in samenwerking met Van Mook hadden gemaakt - Logemann en Schermerhorn - probeert vanaf de zomer 1946 de KVP. meer invloed op de Indonesiëpolitiek te krijgen en het roer over te nemen. Jonkman stelt zich veel reughoudender t.a.v. Van Mook op dan Logemann. Maar ook nu weer heeft Van Mook de harde realiteiten aan zijn zijde: de noodzaak om bij gebrek aan alternatieven én aan macht in gesprek te blijven met de Republiek en via dit gesprek de Gemeenbestconceptie te verwerkelijken! Het nieuwe kabinet en vooral Jonkman willen echter daarbij sterk temporiseren. Het mag niet te hard gaan. Daarvoor hebben zij twee redenen: a) alweer de achterban, partijen, parlement, publieke opinie. Die moeten langzaam aan toegroeien naar de realiteit en b) stellig ook de overtuiging, dat Van Mook en het vorige kabinet te hard van stapel waren gelopen en toch misschien meer concessies hadden gedaan, dan nodig. Waarbij nog een derde overweging meespeelde: men hield rekening met een toenemende chaos op Java en Sumatra, waardoor macht en prestige van de

Republiek wel eens snel zouden kun-
aftakelen. Ook het buitenland zou dan
meer begrip voor het Nederlandse
standpunt kunnen krijgen. Redenen om
niet te snel definitieve regelingen
te treffen. Heel duidelijk blijkt die
temporiseringsstendens bij Linggadjati.
Onder druk van de Engelsen, die eind
1946 uit Indonesië wilden vertrekken,
moest Den Haag nu snel met de R.I.
gaan praten. De Commissie-Generaal,
in september 1946 benoemd, was bedoeld
als schakel tussen Den Haag en Bata-
via - juridisch een onzinnige con-
structie, waar de Kamer dan ook begrij-
pelijkerwijs veel moeite mee had.
(Was die C.G. nu bevoegd om als sou-
verein plaatsvervanger van de minis-
ter met de Indonesiërs te onderhan-
delen of slechts als middelaar?) Die
C.G. onder leiding van Schermerhorn
komt samen met Van Mook en de tegen-
partij onder Engelse bemiddeling dan
tenslottedot het akkoord van Ling-
gadjati. Tussen twee haakjes is het
ook hier weer treffend om te zien,
hoe De Boer en Van Poll, die als con-
servatief tegenwicht tegen Schermer-
horn en Van Mook in die C.G. waren
ingebouwd, in Indonesië vrij snel ge-
heel op de lijn van dat tweetal o-
verschakelen. Gewoon onder indruk
van de realiteit. En Van Poll en De
Boer krijgen het dan ook later in
Nederland hard te verduren in eigen
kring, waar men in slappelingen en
verraders ziet. Maar nu die bedoelde
temporiseringspolitiek: Wanneer de
C.G. en Van Mook Linggadjati tekenen,
doen ze dit in de mening als gevol-
machtigden namens Jonkman te handelen
en zeker moesten ze die indruk bij
de tegenpartij wekken. Maar Jonkman
distantieerd zich behendig van dit
ontwerp-akkoord in die zin, dat hij
zich de reactie van de regering voor-
behoudt. Waar de Republiek al een
akkoord, een soort verdrag tussen twee
gelijke partners zag, ziet de regering,
de blik strak gericht op de natie,
slechts een discussiestuk. Ze produ-
ceert voor het Nederlandse huisgebruik
een memorie van toelichting, waarbij
feitelijk het hele akkoord wordt uit-
gehoud. En door de befaamde motie
Romme- Van der Goes van Naters werd
het "naakte" Linggadjati, zoals het heet-
te "aangekleed": Linggadjati stelde
immers De Verenigde Staten van Indo-
nesië in vooruitzicht, in Unie binnen
Rijksverband met Nederland verbonden.
Deze Unieverhouding nu werd door de

memorie van toelichting en de motie
veel sterker beklemtoond. Een belang-
rijk verschil verder met de februari-
verklaring: er werd niet meer over
onafhankelijkheid gesproken. Samen met
de Republiek zou dat Gemeenebest welis-
waar worden opgericht doch de souve-
reiniteit werd aanzienlijk verzwakt.
Geen wonder, dat de Republiek een
Linggadjati, dat door het antinudis-
tisch tweetal in Den Haag met de nodi-
ge textiel was voorzien, niet wilde
accepteren. En de formule, volgens wel-
ke men in het voorjaar 1947 tenslotte,
om de steeds gevaarlijker toestand te
bezweren, het akkoord toch ondertekent,
typeert in haar kroniek de toestand:
ieder tekent voor zijn eigen Lingga-
djati: Djokja voor het naakte, Den
Haag voor het aangeklede. Uitwisseling
van shirts bleek echter niet mogelijk.
Het was een laatste wederzijdse poging
het conflict uit te stellen. Maar de
chaos en de schietpartijen werden er
niet door verholpen. In de zomer komt
het zo tot de eerste militaire actie
van Nederland. Een actie door Van Mook
in overleg met Den Haag genomen.
Van Mook meende, dat de chaos binnen
de Republiek en de groei van het extre-
misme zo'n ingrijpen toelieten, ja recht-
vaardigden, terwijl hij op dat moment
van Engelse en Amerikaanse zijde geen
veto verwachtte. Het ging hem erom
de Indonesische onderhandelingspartner
door deze krachtoperatie niet uit te
schakelen, maar wel te temmen, zodat
hij aanspreekbaarder werd. Natuurlijk
was ook het materiële gezichtspunt van
belang: tal van Nederlandse bedrijven
waren ontoegankelijk geworden; de voed-
selblokkade en de chaos op Java bete-
kenden een grote verlokking tot ingrij-
pen. Anderen in militaire kringen en
zeker bij de oppositie in Nederland
zagen echter in die actie het begin
van de lang gemiste vuist, die een
einde zou maken aan het Soekarnogespuis.
De tegenvaller ook voor Van Mook was,
dat de V.S. en Engeland via de UNO,
zich direct verzetten. Zij moesten
dit trouwens, wilden zij niet de Sov-
jet-Unie een prachtige gelegenheid
geven om zich op te werpen tot kam-
pioen van de dekolonisatie. Bovendien
droeg de actie een beperkt karakter
omdat er een scheuring dreigde in de
P.v.d.A.

Een beschrijving van het ver-
dere verloop tot 1949 zou hier te ver
voeren. Het ging me vooral om de con-
frontatie van bevrijd Nederland met de

dekolonisatie: de onvoorbereidheid van de politici; partijen en bevolking op dit proces. De linkse kringen stonden er in theorie en beginsel sympathiek tegenover: Uiteindelijk zelfstandigheid van een Indonesisch Indonesië en snelle liquidatie van alle restanten van het koloniale verleden werden hier toegejuicht. Doch ook hier bij de P.v.d.A., en tot april-mei '46 ook nog bij de CPN., stelde men zich een totaal andere weg voor dan de Indonesische nationalistten zelf: een weg van legaliteit en geleidelijkheid, waar bij Nederland het initiatief in handen zou houden. Bovendien was men er van overtuigd, dat Nederland en Indonesië elkaar niet konden missen. Onafhankelijkheid- ofschoon principieel stellig niet verwerpelijk- leek ook hier vooralsnog de meesten wat veel van het goede. En de recente bezettingsservaring maakte, dat Soekarno en zijn volgelingen als fascisten en collaborateurs golden, die niet het ware Indonesië vertolkten. Zó, met deze lieden kon de zelfstandigheid beter niet worden gerealiseerd!

Bij de liberalen en katholieken was de reserve veel groter. Hier stond als een paal boven water, dat het Rijksverband gehandhaafd diende te blijven. De erkenning van de noodzaak om met de Republiek te praten viel hier zwaarder. Er was een grotere emotionele blokkade. Geheel rechts, in AR. en CHU-kringen hield men nog het taaist vast aan de eis, dat Nederland de soevereiniteit niet mocht prijsgeven en ook in een Unie de zwaarste partner behoorde te zijn. Maar elk werkelijk en reëel alternatief voor de koers van Van Mook ontbrak. Een koers, die door het kabinet-Schermerhorn met een aarzelend ja en door het kabinet-Beel met een aarzelend neen werd overgenomen. De oppositie bleef telkens het antwoord schuldig, hoe gezagsherstel, zonder te praten met de R.I., mogelijk was. Het enige alternatief was een soort pathetische bankroetverklaring: dan maar een volledig loslaten van de hele archipel, eventueel inroeping van de UNO. Kortom een "hak de hand af, die U ergert!"

Al deze hier genoemde verschillen tussen de partijen, waarvan de pers een illustratieve weerspiegeling te zien geeft, konden echter

slechts volop bloeien in de rust van het Nederlandse binnenland, ver weg van de Indonesische turbulentie. Die verschillen wortelden in een ideologisch-wereldbeschouwelijke achtergrond. Maar zij slonken, zodra er contact ontstond: in de C.G. en in andere delegaties. Aan het front maakte zich op den duur een pragmatische resignatie van de Nederlanders meester. In het achterland triomfeerden de principes. Zoals altijd! Van Mooks conceptie van een Indonesische federatie zou theoretisch een mooie oplossing zijn geweest: een verkrachting of onderdrukking van de vele etnische minderheden, een straffe ondemokratische javanisering van de archipel kortom zou daarbij belet zijn. Bovendien zou een geordende en geleidelijke afbraak van het Nederlandse gezag veel narigheid bij de Indische Nederlanders hebben kunnen voorkomen. Zij het ongetwijfeld niet alle narigheid. Het was in elk geval een oplossing, waarbij de schade voor alle betrokkenen - voorzover zoiets zich laat zeggen - zo laag mogelijk zou zijn gehouden. Maar de verwerkelijking werd bemoeilijkt en tenslotte onmogelijk gemaakt door het feit, dat deze conceptie te laat kwam: na de ineensstorting van het Nederlandse gezag in 1942 en de snelle groei van de Soekarnobeweging in het machtsvacuum van de Japanse nederlaag. De federatiegedachte boette daardoor aan geloofwaardigheid in, leek een verdeel-en-heers-taktiekje om de Republiek aan banden te leggen en dit laatste was onmiskenbaar ook de bedoeling. Dat belastte echter het verbond van DE Nederlanders met de tegenkrachten en minderheden (de Malinogedachte) met een zware hypotheek. Wat Nederland zelf betreft: de paternalistisch-koloniale mentaliteit was ook na '45 nog zo verbreid, dat hier niet van Mooks uiteindelijke conceptie, maar wél zijn strategie en tempo enorm prematuur leken. En Den Haag, de kabinetten schermerhorn en Beel, moesten dus telkens het goochelkunstje volbrengen om de klok van de Indonesische ontwikkelingen aan te houden, zonder dat de veer daarginds, en de klok van parlement, partijen en publieke opinie in Nederland telkens bij te stellen zonder dat de veer hier zou springen.